

УДК 378.126
ББК 74.58І.Б. Зарубінська
м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність запровадження компетентнісного підходу в сучасній освіті, про що ще зовсім недавно в наукових колах відбувалися жваві дискусії, нині вже ні в кого не викликає сумнівів. Отже завданням, яке стоїть перед вітчизняною системою освіти, виступає формування низки ключових компетентностей особистості, які розглядаються як головна одиниця виміру її освіченості.

Якщо списки ключових компетентностей, запропоновані різними дослідниками цієї проблеми, дещо відрізняються один від одного, то усіх їх об'єднує те, що соціальна компетентність входить до кожного з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Розумінню сутності компетентнісного підходу в освіті сприяли ідеї зарубіжних дослідників Д. Рушен, Л. Салганік, Д. Вос, М. Скот, Ш. Алан та низка колективних досліджень, адміністрованих ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Радою Європи, Організацією європейського співробітництва та розвитку, Міжнародним департаментом стандартів.

За останні роки проблема компетентнісного підходу до змісту освіти та окремих його аспектів привернула увагу і відомих вітчизняних учених. Так, питанням компетентнісного підходу до формування змісту середньої освіти, загальному аналізу сутності поняття компетентності в освітніх системах зарубіжних країн присвячені роботи В. Лугового, І. Бежа, О. Овчарук, О. Пометун, Н. Авдєєва. Проблема моніторингу рівнів досягнень компетентностей досліджувалася О. Локшиною, складові реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі аналізувалися О. Савченко, Н. Бібік, С. Трубачевою. Низка теоретичних праць присвячена окремим питанням дослідження категорії соціальної компетентності та її складових.

Однак процес формування та розвитку соціальної компетентності вимагає ґрунтового теоретичного дослідження та обґрунтування теоретико-методичних основ її розвитку. Одним із перших кроків на шляху реалізації цього завдання є з'ясування структури соціальної компетентності та створення її моделі, що дасть нам можливість вибудувати ефективні шляхи її формування в освітньому процесі.

Саме тому **метою** нашої статті є обґрунтування структурної моделі соціальної компетентності особистості та визначення змісту цього феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під моделлю ми розуміємо «мислено уявлювану чи матеріально реалізовану систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про об'єкт» [6].

У нашому дослідженні модель соціальної компетентності та модель процесу її формування в студентів вищих навчальних закладів економічного профілю виступає як мисленево відображувана підсистема, реально існуючої більш широкої освітньої системи (процесу), у якій відбувається професійна підготовка фахівців.

Розроблена нами модель відображає авторське розуміння феномену соціальної компетентності та процесу її формування. В її основу було покладено деякі положення концептуального характеру, зокрема, наше розуміння змісту, структури та функцій соціальної компетентності особистості.

Визнаючи нерозривний зв'язок особистісних якостей і специфіки соціальної взаємодії як виду діяльності, ми розглядаємо соціальну компетентність як єдність двох структурних компонентів: особистого та діяльнісного.

Особистісний компонент об'єднує характеристики, якості та риси, які мають безпосередній вплив на процес соціальної взаємодії, його результативність та емоційний стан людини під час реалізації цього виду діяльності.

Діяльнісний компонент має комплексний характер і містить основні структурні складові процесу діяльності: ціннісно-мотиваційну, когнітивну, операційно-технологічну та рефлексивно-оцінну.

Для зручності представимо модель соціальної компетентності особистості у вигляді схеми:

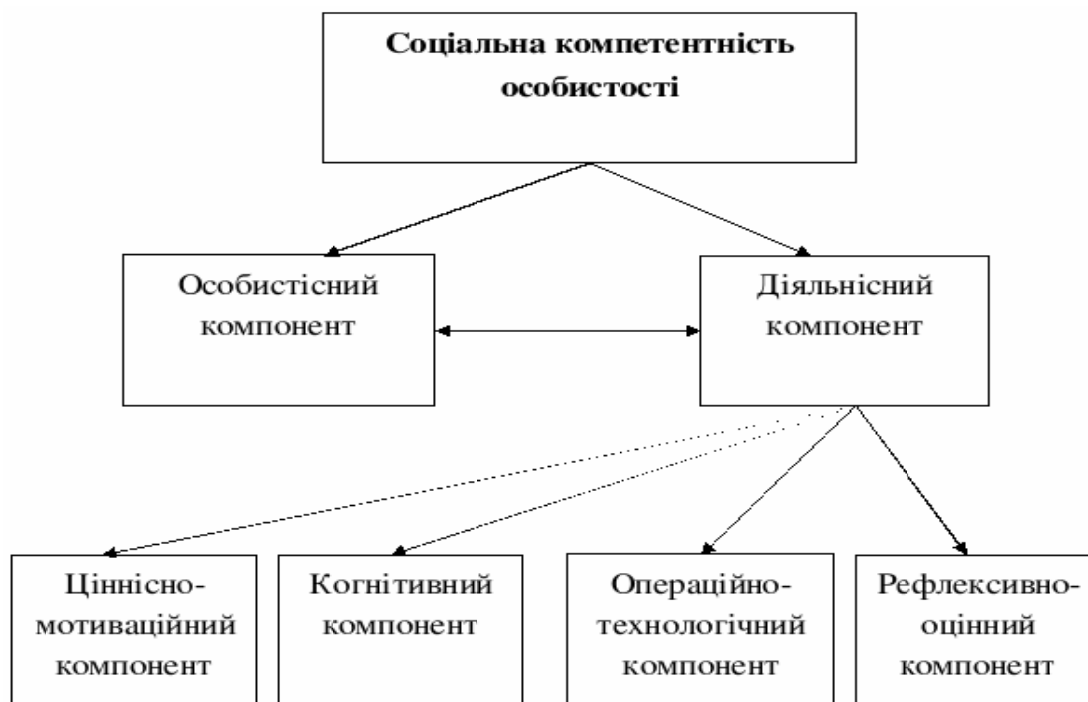

Рис. 1. Структура соціальної компетентності особистості

Особистісний компонент соціальної компетентності не є специфічним для даного феномену, однак основні його складові є підґрунтям для її успішного формування та розвитку.

Цінними для нашого подальшого дослідження є погляди М. Бобнєвої щодо соціально-психологічних властивостей особистості. Так, вона виділяє особистісні властивості, які є базовими (загально психологічними) та такі, що належать до вторинних властивостей та якостей особистості. Ці «вторинні» властивості виступають складовими соціальної компетентності [2]. Такими якостями особистості, визначеними експериментальним шляхом, Л. Лепіхова виділяє симптомокомплекс особистісних властивостей: соціальний інтелект, здатність адаптуватися до соціальної ситуації, особистісна гнучкість, вербальний інтелект, м'яка домінантність як керівництво ситуацією, соціальна сміливість, ініціатива в контактах, упевненість у собі, успішність у житті.

Однак, слід зауважити, що у такому контексті дослідник розглядає соціальну компетентність як механізм, а не сутність соціально ефективної поведінки особистості, що вигідно доповнює всі інші види компетентності особистості, які так чи інакше пов'язані з інтерперсональними відносинами [4].

На основі проведеного теоретичного дослідження та аналізу емпіричного досвіду, ми вважаємо, що зміст особистісного компонента соціальної компетентності визначають такі складові:

толерантність;
емоційна саморегуляція;
адекватна самооцінка;
впевненість у собі;
самоповага;
локус контролю;
ініціатива в контактах;
особистісна гнучкість.

Розглянемо зміст діяльнісної складової соціальної компетентності особистості.

Ціннісно-мотиваційний компонент об'єднує життєві цінності особистості, її орієнтації та мотиви.

Розуміння соціальних процесів, як таких, що ґрунтуються на особистісних цінностях суб'єктів взаємодії, відіграє головну роль у соціально-компетентній поведінці людини та має враховуватися в процесі оцінки такої компетентності. Як відомо, поведінка людини великою мірою визначається уявленнями про те, як слід діяти за тих чи інших умов, хто і з ким має взаємодіяти та з якою метою. Вона також знаходиться під сильним впливом уявлень про соціальні ролі, тобто про те, хто і що має робити відповідно до свого статусу, які реакції на поведінку людини та її вчинки можливі з боку оточуючих. Поведінка визначається також власними уявленнями особистості про ті соціальні процеси, які ми називаємо «взаємодія», «управління», «прийняття рішень», «відповідальність», «вплив» та інші [1].

Саме ціннісно-мотиваційний компонент слугує відправною точкою в процесі виявлення та оцінки соціальної компетентності особистості. Як зазначає в своєму дослідженні Дж. Равен, види компетентності можуть переноситися з однієї категорії цінностей на іншу. Якщо певний вид компетентної поведінки формувався та розвивався в процесі досягнення деякої конкретної мети, то людина в подальшому зможе реалізувати її й для досягнення іншої мети. Але, оцінюючи компетентність людини, неправомірно стверджувати, що вона нею не володіє, якщо ця людина не проявляє компетентності стосовно мети, яка не має для неї особистісної цінності, або навіть такої мети, яка визначається людиною як високо цінна на когнітивному чи емоційному рівнях, але не розглядається нею як така, якої можна досягти за даних обставин.

Водночас загальною сукупністю знань, умінь, відповідних особистісних якостей важливим для соціально компетентної поведінки особистості є знання наслідків своїх вчинків і поведінки, застосування конкретного способу впливу, та практичного використання технологій соціальної взаємодії. Розуміння наслідків своїх вчинків і поведінки ми також розглядаємо як складову змісту ціннісно-мотиваційного компонента соціальної компетентності особистості.

Ціннісно-мотиваційний компонент соціальної компетентності є підґрунтям для розвитку та прояву таких її складових як особистісна, когнітивна, операційно-технологічна та рефлексивна. Очевидним є те, що людина не буде проявляти зацікавленості та активності в набутті відповідних знань і опануванні способів компетентної поведінки, якщо вона не буде внутрішньо вмотивована це зробити.

Ми визнаємо і роль зовнішніх мотивів як спонук соціальної взаємодії, але в контексті розвитку соціальної компетентності в студентському віці актуальною є саме внутрішня вмотивованість, оскільки зовнішні мотиви, пов'язані з одержанням високої академічної оцінки та уникненням незадовільної, відсутні в силу особливостей навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

На важливості мотиваційної складової соціальної компетентності наголошує в своєму дослідженні Дж. Равен. «Слід ще раз підкреслити, що компетентність включає не тільки здібності. Вона передбачає також внутрішню мотивацію, яка не входить до поняття

здібностей як таких. В минулому педагоги та дослідники нехтували цей мотиваційний компонент навіть більше, ніж фактор здібності. Але саме він має слугувати відправною точкою в процесі виявлення та оцінки компетентності» [5, с.280].

Оскільки ми досліджуємо процес формування та розвитку соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю, то це дає нам право вважати, що у такого контингенту піддослідних соціальна компетентність нерозривно пов'язана з високим рівнем мотивації досягнення. Оскільки саме загальна мотивація досягнення виступає спонукою до широкого кола соціальних контактів, ініціативності та прагнення до набуття досвіду ефективної взаємодії. Беручи до уваги вікові та соціальні особливості контингенту студентів вищих навчальних закладів, дієвими мотивами ефективної соціальної взаємодії, ми також вважаємо пізнавальні мотиви та мотиви спілкування як внутрішні родові потреби людини.

Тому до складу ціннісно-мотиваційного компонента соціальної компетентності вважаємо доцільним включити мотиви досягнення, а також пізнавальні та комунікативні спонуки діяльності.

Особистісними цінностями та мотивами, які безпосередньо пов'язані з соціально-компетентною взаємодією та складають її зміст входять такі:

- ставлення до соціальної взаємодії як до цінності;
- ставлення до змісту соціальної компетентності та її прояву як до цінності;
- визнання цінності об'єкта застосування соціальної компетентності;
- усвідомлення необхідності прийняття норм (потреб, вимог, реалій) конкретного соціуму, намагання зрозуміти його;
- прагнення до поповнення та розширення знань і вмінь, які стосуються взаємодії з людьми;
- співвіднесення конкретних соціальних умов і власних можливостей щодо досягнення бажаного результату;
- знання наслідків своїх вчинків і поведінки, усвідомлена соціальна відповідальність за них;
- адекватність осмислення ситуації взаємодії в загально-культурному контексті, тобто відповідно до характерних для даного суспільства зразків розуміння та сприйняття, оцінки та ставлення;
- визнання необхідності загальної вихованості та гарних манер;
- усвідомлення необхідності володіння такими якостями як чесність, турботливість, терпимість до поглядів і думок інших;
- прагнення сприяти розвитку та досягненням інших;
- мотиви досягнення, спілкування, пізнавальні та мотиви уникнення негативного емоційного досвіду та неуспіху.

Наступним структурним компонентом соціальної компетентності є її **когнітивна складова**. Когнітивний компонент містить специфічні знання, що впливають на результативність соціальної взаємодії. Найважливішими серед них є такі:

- знання сутності соціальної компетентності та її місця в структурі загальної компетентності людини;
- знання соціальних норм, культурних традицій, ритуалів, звичаїв, національних особливостей, які лежать в основі соціально прийнятної та соціально схвалюваної поведінки;
- знання структури процесу комунікації; його основних закономірностей, прийомів ефективного вербального та невербального впливу;
- знання прийомів саморегуляції;
- розуміння технологій пошуку роботи;
- розуміння прийомів самопрезентації як короткочасного, специфічно вмотивованого

та організованого процесу подання інформації про себе у вербальній і невербальній поведінці;

знання особливостей і специфіки роботи в команді, виконання ролей і функцій у колективі;

розуміння основних етапів, прийомів і особливостей визначення цілей спільної діяльності; знання закономірностей планування та реалізації соціальних проектів;

володіння інформацією щодо специфіки ведення переговорного процесу;

володіння інформацією щодо природи проблемних ситуацій, їх класифікації та характерних ознак;

розуміння, що таке конфлікт, знання їх типології, ознак, видів, стратегій реагування та розв'язання;

знання методів, прийомів і закономірностей соціального впливу;

розуміння прийомів і технік маніпулювання та комунікативних маневрів;

знання способів вираження співчуття та підтримки іншим;

володіння інформацією про прийоми самоосвіти та самовдосконалення.

Операційно-технологічний компонент соціальної компетентності є системоутворюючим, оскільки саме практична реалізація засвоєних знань і способів дій, досвід діяльності є родовою характеристикою компетентності особистості. Активне володіння здатностями, вміння та навичками, які складають зміст операційно-технологічного компонента є тим, чим відрізняється компетентність особистості від традиційно засвоєних знань, умінь і навичок, а отже тією характеристикою, яка визначає парадигму компетентісно зорієнтованого освітнього процесу.

Так, операційно-технологічна складова соціальної компетентності особистості передбачає володіння та досвід практичної імплементації таких особистісних якостей, умінь і навичок:

уміння визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації;

володіння прийомами ефективної вербальної комунікації;

володіння прийомами ефективної невербальної комунікації;

вміння емоційно налаштовуватися на спілкування з іншими;

вміння ефективного спілкування (слухати, чітко висловлювати свої думки, відкрито, без тривоги та звинувачень, виражати свої почуття, адекватно реагувати на критику, просити про послугу або допомогу);

вміння співчувати (розуміти почуття, потреби та проблеми інших людей, висловлювати це розуміння, зважати на почуття інших, допомагати та підтримувати);

вміння знаходити компроміс між індивідуальними цілями, як своїми, так і партнерів, та соціальною прийнятністю дій;

володіння механізмами саморегуляції, необхідної для успішного виконання діяльності;

володіння технологіями пошуку роботи та навичками ефективної самопрезентації;

володіння методами впливу на партнерів і соціальне середовище;

здатність працювати в команді (виконувати різні ролі та функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими, визнавати внесок інших у спільну роботу, адекватно оцінювати свої здібності та свій внесок у спільну діяльність);

уміння спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти та реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних і колективних дій;

здатність брати на себе відповідальність за власні дії, колективну справу, прийняті

рішення та їх виконання;

уміння прогнозувати виникнення проблемної ситуації, діагностувати її наявність і давати оцінку;

володіння конструктивними методами попередження, технологіями конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу;

здатність усвідомлювати та контролювати свою поведінку в складних ситуаціях спілкування;

уміння розв'язувати конфлікти (уміння розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів; уміння розв'язувати конфлікти поглядів на основі толерантності та конфлікти інтересів – за допомогою конструктивних переговорів);

уміння розпізнавати застосування прийомів маніпулювання та комунікативних маневрів;

уміння поводитися в умовах тиску, погроз, дискримінації (розрізняти прояви дискримінації, відстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, уникати небезпечних ситуацій);

володіння ефективними технологіями переговорного процесу;

володіння вміннями ритуальної поведінки в процесі міжособистісної взаємодії;

уміння актуалізувати свій особистісний досвід стосовно конкретної ситуації соціальної взаємодії;

володіння прийомами самоосвіти та самовдосконалення.

Операційно-технологічний компонент ми розглядаємо як діяльнісний блок перетворення знань у ефективні соціальні дії, набуття та застосування досвіду соціальної взаємодії, практичну реалізацію когнітивного, мотиваційного та інших структурних компонентів соціальної компетентності особистості.

Наступною, не менш важливою для формування соціально компетентної поведінки особистості складовою, є її **рефлексивно-оцінний компонент**.

Рефлексивно-оцінний компонент соціальної компетентності розкриває процес самопізнання суб'єктом власних психічних актів, станів, поведінки; розуміння дій і поведінки інших учасників взаємодії, оцінку цього процесу та, за необхідності, його корекцію. До змісту рефлексивно-оцінного компонента соціальної компетентності особистості входять:

осмислення того, що відбувається в оточуючому світі та власній свідомості (включаючи як ціннісно-мотиваційну, когнітивну, так і особистісну сфери);

формування власного ставлення до того, що відбувається довкола людини та в самому собі;

соціальна рефлексія;

уміння знаходити, аналізувати та продуктивно використовувати зворотній зв'язок;

оцінка та корекція процесу міжособистісної взаємодії.

Ми погоджуємося з І. Зимньою, що зміна дискрипторної характеристики кожного компонента соціальної компетентності з переходом з однієї освітньої сходинки на іншу можуть свідчити про вікову динаміку цієї якості [3].

Висновки. Отже в результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що структуру соціальної компетентності слід розглядати як єдність особистісного та діяльнісного компонентів, який у свою чергу об'єднує ціннісно-мотиваційну, когнітивну, операційно-технологічну та рефлексивну складові. А зміст соціальної компетентності як складного, інтегративного особистісного утворення, складають об'єднані у систему особистісні якості та характеристики людини; знання людини про суспільство, інших і самого себе; уміння та навички ефективного поведінки в суспільстві, а також ставлення, які проявляються в мотивах і ціннісних орієнтаціях; рефлексивні вміння які дозволяють

інтегрувати внутрішні та зовнішні ресурси для досягнення особистісно та соціально-значущих цілей і розв'язання проблем у процесі міжособистісної взаємодії.

Література:

1. Андреева Л. Н. Деловой английский и социальная компетентность студентов-экономистов // Электронное научное издание «Письма в Emissia.Offline». Декабрь 2006 г. Режим доступа: <http://www.emissia.50g.com/>
2. Бобнева М.И. Психологические проблемы социального развития личности // Социальная психология личности. – М.: Наука, 1979. – С.35–45.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования. Электронный документ. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505/htm>
4. Лепіхова Л.А. Соціально-психологічна компетентність як передумова успішної самореалізації особистості // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Збірник статей. – К.: Міленіум, 2002. – Вип. 6(9). – С.57–71.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация / Пер. с. англ. – М.: Когнито-Центр, 2002. – 396 с.
6. Штофф В.А. Моделирование и философия. – Л.: Наука, 1996. – с. 301.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация / Пер. с. англ. – М.: Когнито-Центр, 2002. – 396 с.

У статті проаналізовано зміст соціальної компетентності особистості. На підставі проведеного аналізу, обґрунтовано структурну модель соціальної компетентності.

Ключові слова: соціальна компетентність, компетентнісний підхід, структура соціальної компетентності, структурна модель соціальної компетентності.

В статье проанализировано содержание социальной компетентности личности. В результате предпринятого анализа обосновано структурную модель социальной компетентности.

In this article we analyzed the contents of social competence of personality. As a result of such analysis we grounded the structural model of the researched phenomenon.

УДК 378

Т.В. Зубенко
м. Миколаїв, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Реформування освіти в Україні на нинішньому етапі життя передбачає її перебудову з метою впровадження в освітню практику таких технологій, які б створили максимально сприятливі умови для розвитку і саморозвитку особистості, в результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в суспільстві. Таке складне завдання можна вирішити шляхом використання інноваційних технологій навчання, серед яких чільне місце займають мультимедійні технології. Вони відкривають нові, ще недостатньо досліджені можливості вдосконалення навчально-пізнавальної діяльності.

Серед українських і зарубіжних науковців, хто досліджує питання застосування мультимедійних технологій у навчальному процесі, слід виокремити таких: В. Биков, Ю. Жук, М. Жалдак, Р. Гуревич, В. Шолохович, В. Афанас'єв, Ю. Батурін, Д. Белл, Н. Вінер, Л. Землянова, М. Мазур, А. Урсул, Р. Брієн, П. Росс (P. Ross), А. Девід (A. David) та ін. Усі автори відзначають, що використання засобів мультимедійних технологій дозволяє підвищити інтенсивність і ефективність процесу навчання; створює умови для самоосвіти та дистанційної освіти, тим самим дозволяючи здійснювати перехід до безперервної освіти; у поєднанні з